

DEMİR ÇAĞI'NDA KAPADOKYA'NIN KÜLTÜREL VE SİYASAL GÖRÜNÜMÜ

Veli ÜNSAL¹

Rukiye ÖZEK ŞİMŞEK²

Özet

Kapadokya'nın Demir Çağı ile ilgili olan bu çalışma bölgenin bulunduğu coğrafi konumdan dolayı ayrı bir önem arz etmektedir. Son derece zengin tarihi, arkeolojik ve doğal kaynaklara sahip olan Kapadokya konumu itibariyle, güneyde Akdeniz doğuda Anadolu'nun yüksek kesimleri, kuzeyde Karadeniz ve batıda Ege kıyıları arasında bir orta bölgedir. Bu nedenle bu bölge binlerce yıl önce parlayıp sönen eski medeniyetlerin bir kavşak yeridir. Orta Anadolu bozkırları tarih öncesi ve tarihi çağlarda insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bütün elverişli özelliklere sahipti. Su kaynaklarının çokluğu, tabii sığınakların varlığı, çayırlar ve özellikle av hayvanlarının bolluğu ile insanlığı en eski çağlardan beri buralara çekmişti. Başlangıçta Anadolu'nun geneli gibi Erken Demir Çağ'ının kargaşa ortamından etkilenen Kapadokya zamanla kargaşa ortamının düzelmesi ile Frig ve Tabal gibi Demir Çağ'ın önemli krallıklarına ev sahipliği yapmıştır. Sonraları Perslerin Anadolu hâkimiyeti sırasında ise Anadolu'da ismi geçen önemli bölgelerden biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demir Çağ, Frig, Kapadokya, Pers, Tabal.

CULTURAL AND POLITICAL LANDSCAPE OF CAPPADOCIA IN THE IRON AGE

Abstract

This study related to the Iron Age of Cappadocia has special importance due to its geographical location. Additionally, with its extremely rich historical, archeological and natural resources, the Cappadocia is a central region between the high seas of Anatolia in the south, the Black Sea in the north and the Aegean coast in the west, because of its geographical location. For this reason, this region is an intersection of ancient civilizations shining thousands of years ago. Central Anatolian steppes had all the convenient features to meet the needs of people in the prehistoric and historical ages. The abundance of water resources, the presence of natural shelters, the abundance of meadows and especially game animals had been the norm since the ancient times. In the beginning, just like Anatolia in general this field which was affected by the chaotic environment of the early Iron Age, became home to significant kingdoms of the Iron Age such as, Phrygian and Tabal with the reformation of the tumultuous environment over the time. Whereas later on during the Persian hegemony of Anatolia, it became one of the renowned areas of Anatolia. Furthermore, apart from these political establishments in the region, there were many habitations throughout the Iron Age.

Keywords: Cappadocia, Iron Age, Persian, Phryg, Tabal,

¹ Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
unsalveli@hotmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
ABD, rukiyeozek2012@gmail.com

Giriş

Çalışmanın konusu oluşturan ve Erken, Orta ve Geç olarak üç safhaya ayrılan Demir Çağ, Anadolu'nun tarihi çağlarının kapsamına girer. Deniz Kavimlerinin göçü ile başlayan ve yaklaşık 400 yıl kadar sürdüğü sanılan erken evrede Anadolu, sosyo-politik açıdan büyük değişimler yaşamıştır (Sivas, 2007a: 17).

Erken evreden sonra, demir madeninin yayılması çok çabuk olmuş, madenin yayılması ve gelişmesi ile insanoğlu daha sağlam aletler ve daha sağlam silahlar yapmaya başlamıştır. Bu çağ ile insanlar tükettiğinin çoğunu üretmeye başlamışlardır. Pazar için üretim yapılmaya başlanan bu dönemde, para gündelik hayatta kullanım bulmuştur (Diakov- Kovalev, 1987: 57 vd).

Orta Kızılırmak Havzası'nı da içine alan çanak ve çömleğin üretim şekli olarak Demir Çağı'nın erken, orta ve geç dönemlerinde bazı farklılıklar görülmektedir. Erken Demir Çağ çanak-çömleği boya ve kazıma bezeklerle süslenerek zahmetli bir yüzey işleminden geçirilmiştir. Erken Demir Çağ'ın başlıca işareti olan karakteristik oluk bezemeli seramikler Geç Tunç Çağı kültürlerinin seramiklerine hiç benzememektedir (Önen, 2006: 215). Seramik oluk bezemeli, perdahlı ve astarlı bir yapıdadır. Keskin profilli çanaklar ve içe eğik ağızlı çömleklerin ağız kenarlarından boyun ya da omuzlara kadar uzanan kısımlarının derin yatay oluklarla bezenmiş olduğu görülür (Önen, 2006: 218). Orta Demir Çağı'nda ise geometrik bezemeli, koyu ve mat boyalı eserler çoğunluktadır. Geç Demir Çağı'na gelindiği zaman mat boyalı bezemeli malların yerini çok renkli parlak süslemeler almaya başlamıştır (Koç, 2014: 55 vd).

Demir Çağı'nda Anadolu'nun siyasi durumu ise şöyleydi: Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışı Anadolu'da büyük bir kargaşa ve yıkımı da beraberinde getirmişti. Hitit İmparatorluğunun hâkimiyet alanı içerisinde bulunan göçebe kavimler çeşitli yönlerden bu bölgeye girmeye başlamışlardı. Hititlerin düşmanı Kaşkalar Kızılırmak'ın kuzeyindeki bütün Orta Anadolu'yu ele geçirmişlerdi. Kafkaslar yoluyla Muşkili halklar Doğu Anadolu'yu, Batı Trakyalı göçmenler Anadolu'nun kuzeybatı bölümüne, Sami kökenli Aramiler ise Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardı. Bunun sonucunda Anadolu'da yeni bir dönem başlamıştı. Ayrıca Anadolu, kendini göstermeye başlayan irili ufaklı birçok yeni güç arasında çekişme alanı haline gelmişti. Böylece artık Hitit İmparatorluğu sonsuza kadar tarih sahnesinden çekilmişti (Sevin, 2003: 180). Demir Çağı'nda Anadolu'da ortaya çıkacak olan yeni siyasal güçler ise; Geç Hitit Krallıkları, Urartular, Frigler ve Lidyalılar olmuştu (Bahar, 2013: 216; Kaya, 2013: 20; Bingöl, 2010: 10).

M.Ö. II. binin ilk yarısında olduğu gibi Demir Çağı'nda da Anadolu büyüklü küçüklü bazı beyliklerin yönetimine geçti. Güney Anadolu ve kısmen Suriye'de olmak üzere Geç Hititler, Doğu Anadolu'da Hurilerinin devamı olan Urartular, Orta Anadolu'da Frigler, Lidyalılar ve Ege'de İonlar uygarlık kurmuşlardır. Bu topluluklar Mısır, Fenike ve Babiller ile birlikte Helen Uygarlığı üzerinde büyük ölçüde etki yaparak Demir Çağ kültürünün oluşmasında önemli bir yere sahip oldular (Akurgal, 2014: 138).

Demir Çağı'nda Kapadokya'ya bakıldığında ise bölge bu dönemde yoğun bir şekilde Frig yerleşmesine sahne olmuştur (Akurgal, 1995: 139). Frig Krallığının hâkimiyetinden sonra ise bölgede Pers hâkimiyeti görülür.

Bu döneme ait olan bulgular gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilmiştir. Perslerin Anadolu hâkimiyeti, İskender'in İssos ve Gavgamela savaşları ile hem Anadolu hem de İran'da son bulmuştur (Ünsal, 2012: 109 vd).

1. Demir Çağı'nda Anadolu'nun Kültürel Durumu

Demir Çağ olarak adlandırılan dönem genel olarak Deniz Kavimlerinin Göçü ile başlayıp Hellenistik Çağ arasında geçen dönemdir. Demir Çağı, Erken Demir Çağı (M.Ö. 1200- 800), Orta Demir Çağ (M.Ö. 800- 600) ve Geç Demir Çağı (M.Ö. 600- 300) olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır (Sivas, 2007: 17).

Demir Çağı olarak adlandırılan dönemde insanoglu demiri bronzdan sonra tanımıştır ve demir kuşkusuz MÖ. III. ve II. binlerden itibaren bazı yerlerde kullanılmaya başlamıştır. Taş ve bronzu ikinci plana iten bu madenin yayılması çok çabuk olmuştur. Demirin öne geçmesinin iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi demirden daha sağlam ve daha kesici aletler yapılması, ikincisi ise çıkarılmasının büyük çabalar gerektirmemesidir. Bu dönemde demir madenin kullanım alanı giderek artmıştır ve MÖ. IX. yüzyılın sonlarına doğru birçok alanda özellikle silah yapımında demir yer almaya başlamıştır. Bu olay Tunç Çağı kültürüne kesin olarak son vermiş ve bu gelişmeler Demir Çağı'nı başlatmıştır. Demir Çağı'nın en dikkat çekici özelliği ise demirin giderek ucuz bir madde haline gelmesidir. Demirin ucuz maden haline gelmesi ise insanlık tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Böylece tarım ve endüstri daha etkili bir kurum haline gelmiştir. İnsanların doğaya egemen olması daha sağlam adımlar atmasına yol açmıştır. Ucuz demir aletler küçük üreticileri devlet tekelinden tümüyle kurtarmasa da bağımlılıklarını azaltmıştır (Sevin, 2003: 180).

Demirin işlenmesinin gelişmesi çok sayıda ve daha sağlam alet yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Silah dışında demirden balta, kazma, kürek ve orak gibi aletlerde yapılmıştır. Demir aletler taşların işlenmesini kolaylaştırmıştır. Demirden yapılan kazma ve kürek gibi aletler geniş ormanlık arazilerin açılması, otlakların elden geçirilmesi ve topraktaki yabancı maddelerin temizlenmesinde çok yararlı olmuştur. Ucu demirden sabanlar

Demir Çağı'nın başlarında ortaya çıkmış bütün bölgelerde birdenbire yaygınlaşmıştır (Diakov- Kovalev, 1987: 57).

Anadolu'da demirden yapılmış en eski araç ve gereçlere çok sınırlı olmakla birlikte M.Ö. III. binde rastlanır. Ancak demirin döneme adını verecek kadar yaygınlaştığı ve yayıldığı zaman ise arkeolojik ve yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile M.Ö. 1200'lerdir. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre Hititlerin Demir Çağı'ndan çok önceleri demiri işlemiş ve kullanmış oldukları hatta M.Ö. 1600 yıllarında demir cevherini çıkarmak için bir çeşit tekel kurdukları bilinmektedir. Demir cevheri ısıtılıp işlenmeye hazır hale geldikten sonra soğumadan işlenmesi gereklidir. Demirden araç ve gereçlerin yapımında bu özelliklerin olması gerektiğinden, M.Ö. 1200'lü yıllara kadar az sayıda uzman işgücü ile üretimi sürdürülen bronz, ekonomik açıdan demire tercih edilmiştir. Dövme demirden keskin bir kenar elde etmek için gerekli teknik gelişmeler, M.Ö. 1400'lü yıllarda Hitit İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Kaliblerden bir grup demirci tarafından bulunmuştur. Demir Çağı'nın M.Ö. 1200 yıllarına kadar tam anlamında başlamadığı hakkında bilim dünyasında bazı görüşler vardır. Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kırsal bölgelere dağılan demirci ustaları bu yeni etkinliğin bütün Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya yayılmasını sağlamıştır (Aktüre, 2003: 46 vd).

Bu dönemde hammaddeden demir elde etmek için taş ve kilden yapılmış ocaklar kullanılmıştır. Bu şekilde elde edilen madenlerin direnç kazanması için ayrıca dövülmesi gerekmektedir. Bunu sağlamak içinde demir, akkor durumda iken üzerine odun közü dökülerek çekişle dövülmüştür. Böylece bu sayede demirci olarak isimlendirilen bir meslek grubu ortaya çıkmıştır. Demirciler demiri işlerken örs, çekiç, makas vb. aletler kullanmıştır (Daikov-Kovalev, 1987: 60).

M.Ö. 1200-400 yılları, kitlesel göçler ve büyük istilalar gibi dış etmenlere karşın, teknolojik gelişmelerin geniş halk kitlelerine yayıldığı bir dönemdir. Bu dönem ayrıca, kendi toprağında çiftçilik yapan köylü ile tarım dışı üretim yapan zanaatkârların sarayın denetiminden kurtularak pazar için üretim yapmaya başladığı, paranın ilk kez kullanılmaya başlandığı, her türlü malın para karşılığında alınıp satıldığı bir geçiş dönemidir. Bu dönem aynı zamanda savaşın bir yaşam biçimi haline geldiği, her toplumun bulunduğu coğrafyada en yakın komşularıyla sürekli savaş durumunda olduğu bir dönemdir (Aktüre, 2003: 265).

Değişen güç dengeleri ekonominin ağırlık merkezinin farklı kentlere kaymasına neden olsa da kentlerin nüfuslarında Bronz Çağı'na bakıldığında fazla bir artışın olmadığı görülmüştür (Aktüre, 2003: 257).

2. Demir Çağı'nda Anadolu'nun Siyasi Durumu

Hitit İmparatorluğu' nun MÖ. XII. yüzyılın başlarında yıkılışından sonra Anadolu'da büyük bir kargaşa ve yıkım ortamı meydana gelmiştir. Eskiden Hitit İmparatorluğu'nun sağladığı düzen ve huzur içinde yaşayan halklar çeşitli yönlerden Anadolu'ya girmeye başlamışlardır. Hititlerin düşmanı Kaşkalar Kızılırmak'ın kuzeyindeki alanı, Kafkaslar yoluyla gelen Muşkili halklar Doğu Anadolu'yu, Batı Trakyalı göçmenler Batı Anadolu'nun kuzey bölümünü ve Sami kökenli topluluklar ise Güneydoğu Anadolu'ya gelerek yerleşmeye başlamışlardır. Tüm bu olumsuzluklar Mısırlılarca Deniz Kavimleri olarak adlandırılan toplulukların yarattıkları olumsuz ortamın üzerine bir de kıtlık eklenince başta Hitit başkenti Hattuşa olmak üzere eski siyasal merkezlerin çoğu yakılıp yıkılmış ve uzunca bir süre terk edilmiştir. Böylece Anadolu'da yeni bir dönem başlamıştır. Bunun yanı sıra Orta Kızılırmak Havzası kendini göstermeye başlayan irili ufaklı birçok yeni güçler arasında çekişme alanı haline gelmiştir. (Sevin, 2003: 180).

Deniz Kavimleri göçlerinden sonra Demir Çağ'da Anadolu'da ortaya çıkacak olan yeni siyasal güçler ise Geç Hitit Şehir Devletleri, Urartular, Frigler ve Lidyalılar olmuştur (Bahar, 2013: 216; Kaya, 2013: 20; Bingöl, 2010: 10).

M.Ö. II. binin ilk yarısında olduğu gibi Demir Çağı'nda da Anadolu yarımadası büyüklü küçüklü çeşitli beyliklerin yönetimindedir. Güney Anadolu'da kısmen Suriye'de olmak üzere Geç Hititler, Doğu Anadolu'da Hurilerinin devamı olan Urartular, Orta Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da ise Lidyalılar ve İonlar güçlü uygarlıklar kurmuşlardır. Bu topluluklar Mısır, Fenike ve Babiller ile birlikte Hellen Uygarlığına büyük ölçüde etki ederek bu dönem Anadolu kültürünün şekillenmesine önemli katkı yapmışlardır (Akurgal, 2014: 138).

3. Demir Çağı'nda Kapadokya

MÖ. 1200'lerde Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından büyük bir kargaşa içine giren Anadolu'da siyasi bir boşluk oluşmuştur. Hititlerin düşmanlarından olan Kaşkalar, Kapadokya'yı içine alan Orta Anadolu'nun tamamını ele geçirmişlerdir. Bir süre sonra Kafkaslar yolu ile gelen kavimler Doğu Anadolu'nun batı kısmına, Balkanlar tarafından gelenler Kuzeybatı Anadolu'ya ve güneyden gelenler ise Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır (Sevin, 2003: 194).

Güneydoğu Avrupa boyları Orta Anadolu kentlerini tahrip ederek Asur sınırına kadar ilerlemişlerdir. Frig Krallığı'nın kuruluşuna kadar bu bölge yarı göçebe halkların yaşam alanı haline gelmiştir.

Demir Çağı'nda Kapadokya bölgesi yoğun şekilde Frig yerleşmelerine sahne olmuştur. Demir Çağı'nın erken evresinde Anadolu da politik ve sosyal değişimleri de beraberinde getiren bu dönemin yaklaşık 400 yıl sürdüğü

sanılmaktadır (Ünsal, 2012: 96). Bu dönemde Orta Anadolu'da MÖ. 750'lerden daha eskiye giden hiçbir arkeolojik kalıntı ele geçirilmemiştir (Akurgal, 1995: 139).

Erken Demir Çağ geleneklerinden çıktığı kabul edilen ve Orta Demir Çağ kültüründe ele geçen çanak-çömleklerin çoğunluğu Frig dönemine tarihlenmektedir. Ancak bölgede Frig nüfusunun yanında Tabal ve Muşki gibi farklı etnik grupların olması nedeni ile kimlik sorunu da gündeme gelmiştir. Bu dönemde tek renkli ve boya bezemeli olmak üzere iki ana grup altında toplanan çanak-çömlekler tek renkli çark yapımı olup çok metalik parlaklıkta gri, siyah ve açık kahverengi türlerden oluşmaktadır. Bu tür mallar Kızılırmak Kavsisi içerisinde yoğun olarak üretilmiştir. Geç Demir Çağı'nda Kalehöyük IIc'de temsil edilen düz ve dalgalı yatay boya bantlar ile ve tek merkezli daire dizileri ile bezeli çanak-çömlek grupları bu durumun bir kanıtıdır. Ancak güneye ve doğuya doğru gidildikçe yoğunlukları azalmaktadır (Sivas, 2007b:17 vd).

Orta Kızılırmak Havzası'nın bir kısmı Geç Hitit Şehir Devletleri döneminde de yerleşme görmüştür. Sınırları havzaya kadar ulaşan Geç Hitit Şehir Devletleri'nden biri Tabal Krallığı'dır. Tabal Krallığının yayılım alanı tam olarak bilinmemekle birlikte yazıtlardan anlaşıldığına göre Kayseri ve Nevşehir bölgesine kadar yayıldığı sanılmaktadır.

Tabal bölgesi zengin doğal kaynaklara sahip olmasının yanı sıra aynı zamanda ticaret yollarının birleştiği bir konumdadır. Orta Anadolu'nun hayat damarlarından olan doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundan uzanan ticaret yolları MÖ. I. binde Tabal Krallığı sınırları içerisinde geçmektedir (Duymuş, 2011: 37).

4. Tabal Krallığı ve Kapadokya

Hitit İmparatorluğunun yıkılmasının ardından kurulan Geç Hitit Devletleri Hititlerin kültürel ve siyasi mirasçılarıdır. Orta Anadolu bölgesinden Malatya ve Suriye'ye kadar yayılmış olan Geç Hitit Devletlerinden en batıda olanı Tabal'dır (Duymuş, 2011: 36; Memiş, 2015: 184; Yiğit, 2000: 177; Akçay, 2014: 37). Tabal Kapadokya'yı da içine alan bir bölgede kurulmuştur.

Hititler yıkıldıktan sonra Anadolu'nun genelinde yaklaşık 400 yıl sürecek bir karanlık çağ yaşanmıştır ve çeşitli şehir devletleri kurulmuştur (Bahar, 2013: 218; Yiğit, 2000: 177; Akçay, 2014: 37 vd). Bu şehir devletlerinden biri konumuzu ilgilendiren Tabal Krallığı'dır. Tabal Krallığı hakkındaki ilk bilgileri Asur kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bu krallık Assur yıllıklarından öğrendiğimiz kadarı ile doğuda Melid ve güneyde Hilakku ile sınırdı. Önceleri Asur'a haraç vermek zorunda kalan Tabal Krallığı sonraları güçlenerek kendi

içerisinde öne çıkan Vaşşurme adı verilen güçlü krallar tarafından yönetilmişlerdir (Bahar, 2013: 218 vd).

Dini inanç olarak fırtına ve hava tanrılarına inanan Geç Hitit Şehir Devletleri'nin kralları bu dönemde Hitit, Luvi ve Hurri tanrılarına da büyük bir saygı göstermekteydiler (Bahar, 2013: 276).

Tabal Krallığı'nın bu durumunu aydınlatan en önemli anıt, Tabal Kralı Varpalavaş'ın fırtına tanrısı Tarhu'ya dua ettiği anıttır. Tarhu'nun elinde Kapadokya'nın yaygın ürünü başak ve dağlık kesimin ürünü üzüm vardır. Ayrıca bu döneme ait bazı hiyeroflif yazılı steller Kayseri, Aksaray ve Nevşehir çevresinde de ele geçmiştir. (Bahar, 2013: 220).

Tabal Krallığı ve Asur Devleti arasındaki ilişkiler Asur Kralı II. Sargon döneminde farklı bir boyut kazanmış ve Tabal Krallığı Asur'a karşı kurulan koalisyonlarda yer almıştır. Krallık bu dönemde Asur'a karşı Urartu Devleti'ni desteklemiştir. Asur Krallığı ile uzunca bir süre kararlı bir şekilde mücadele eden Tabal Krallığı, II. Sargon'un ölümünden hemen önce Asur egemenliğinden tamamen kurtulmuştur. Ancak Anadolu'da Asur tehlikesinin ardından Kimmer tehlikesinin baş gösterdiği yıllarda Tabal Krallığı gücünü yavaş yavaş kaybetmiştir (Duymuş, 2011: 40 vd).

Bu dönemde Anadolu'nun farklı coğrafyalarında kurulan şehir devletleri feodal bir yönetimle ve kavim-aşiret esasına bağlı bir yapıda yönetiliyorlardı.

5. Frig Krallığı ve Kapadokya

Orta Kızılırmak Havzası'ndaki yerleşmelerin hepsinde Hitit tabakasının hemen üzerinde Frig yerleşmesi görülür. Bu durum Frig tabakasının MÖ. XI. yüzyıla tarihlenmesine neden olmaktadır.

Yaklaşık olarak MÖ. 1200'lerde Hitit İmparatorluğu aralarında Doğu Karadeniz'de oturan Kaşkalar'ında bulunduğu istilacı topluluklar tarafından yıkılmıştı. Alacahöyük, Alişar ve Boğazköy'ün bulunduğu birçok Hitit kentinde yapılan kazılarda, bu döneme ait yangın tabakaları bu istilanın ne derece etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Söz konusu istila sonucunda bu bölge karanlık bir döneme girmiştir. MÖ. VIII. yüzyılda bu karanlık dönem sona ermiş ve Gordion merkezli yeni bir krallık kurulmuştur (Ünsal, 2012: 97). MÖ. XII-XI. yüzyıllarda Anadolu'ya geldikleri kabul edilen Frigler, Trak kökenli bir halktır (Sevin 2007: 93; Kocaarslan, 1946: 5; 2006: 43). Asur vesikalarında geçen Muşkilerin bazı kaynaklarda Friglerle aynı kavim olduğu kabul edilmektedir (Eroğlu, 2014: 49; Kaya, 2007: 10; Kınal, 1991 234; Yıldırım, 2006: 44). Son yıllarda yapılan araştırmalardan da anlaşıldığı üzere Kapadokya'nun doğusunda ve batısında görülen iki farklı kültürden dolayı iki kesimli bir devletin olduğu ve bu toplulukların başındaki Midas'ın, Mita ile aynı kişi

olduğu kabul edilmektedir. Başkenti Gordion olan Friglerin sınırları doğuda Kızılırmak, gúneyde Antalya, gúneydođuda Konya çevresine kadar genişlemiştir (Bahar, 2013: 233).

Friglerin başkenti Gordion'un MÖ. 1000 yıllarından itibaren yerleşme górdüđü arkeolojik kazılardan anlaşılmasına rağmen Antik Grek kaynakları bu kenti MÖ. VIII. yüzyılda Gordios'un kurduğunu yazmaktadır. Gordios'tan sonra Frig tahtına Midas adı verilen krallar geçmiştir. Ancak Frig krallarının çoğu kendilerine bu ismi unvan olarak aldıklarından krallığın başına kaç Midas'ın kral olarak geçtiği bilinmemektedir. Arkeolojik ve epigrafik bulgulara göre Midas döneminde Frigler Kapadokya'nın geneline kadar sınırlarını genişletmişlerdir (Yıldız, 2010: 6).

Asur kaynaklarında, Asur Devleti'nin Orta Anadolu'nun doğu kesimine kadar yayıldığı ve Orta Anadolu'daki sınırlarını Tabal olarak adlandıları bilinmektedir. Buna karşın Anadolu'daki yerel beyler Asur yayılmasına karşı Frig Krallığı ile bir ittifak oluşturmuşlardır. İttifak liderlerinden Frig kralı Midas, Asur'un egemenliği altına aldığı Que ülkesinin kuzeyindeki dağlık kesiminde bazı sınır kentlerine saldırıya geçmiş ve bu kentleri yağmalanmıştır. Bu olaydan ötürü Asur kralı II. Sargon Anadolu üzerine birkaç sefer düzenlemiştir. Üçüncü sefer sonrasında Asur kaynaklarında Mita olarak karşımıza çıkan Midas Orta Anadolu'ya çekilmiş ve Asur'a vergi ödemek zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra bölgede ortaya çıkan Kimmer akınları nedeni ile Frig ve Asur dostane ilişkiler göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Lidya ile de dostluk ilişkileri kurulmaya çalışılmıştır (Bahar, 2013: 234). Kimmer akınları sonucu Friglerin başkenti Gordion yağmalanmış ve bu akınlara karşı koyamayan Frig Krallığı M.Ö. 7 yüzyılda yıkılmıştır. Midas'ın ölümünün ardından Frig halkı Sakarya Vadisi'ne çekilerek Lidya Kralı Alyattes'in MÖ. 540'taki Kızılırmak Seferine kadar bağımsız, MÖ.540'taki Pers istilasına kadar ise Lidya egemenliğinde kalmıştır (Ünsal, 2012: 105 vd). Bir süre sonra Orta Kızılırmak bölgesini de içine alan bu kısımda Medlerin varlığından söz edilmeye başlanmıştır (Bahar, 2013: 236).

Frig ülkesi Anadolu'nun en eski ve en işlek yollarının kavşak noktasında bulunmaktaydı. Bu yollar Frig ilkesini Ege kıyıları, Doğu Anadolu ve Suriye üzerinden Kuzey Mezopotamya'ya bağlamaktaydı. Böylece Frigler hem bu anayolların bağlantısını hem de komşularının gözünde itibar sağlıyorlardı. Bu yol Kral Yolu olarak adlandırılmıştır. Bir başka ifade ile Frig toprakları konumu itibari ile Ege ve Önyasya arasında bir düğüm noktası oluşturuyordu. Bu stratejik konum ülkenin örgütlenmesinde etkili olduğu gibi bu yollar aracılığı ile çeşitli kúltürlerin aktarılmasında da önemli bir yer teşkil etmiştir (Ünsal, 2012: 99).

Friglerin egemenlik sürdükleri bölgenin orman yönünden zengin bir coğrafyada olması onları marangozluk ve mobilyacılık yapmaya itmiştir. Friglere ait olan ve günümüze kadar gelen büyük mezar anıtları ile tümülüslerde görülen ahşap işçiliğinin ne kadar gelişmiş olduğu bu durumun bir kanıtıdır (Pekyaman, 2008: 16). Ahşap eserlerin yanında Friglerden günümüze çok sayıda fildişi eserde kalmıştır (Bahar, 2013: 286). Hammadde olarak daha çok Asur ve Suriye’den temin edilen fildişi eserler arasında çiçek motifli süslemeli mallar, çizgi süslemeli diskler ve baklava dilimli örnekler görülmektedir (Pekyaman, 2008: 19).

Çanak çömlek örneklerine gelince, Demir Çağ’da Kapadokya bölgesi çanak ve çömlekçiliği bazı farklılıklar gösterir. Erken Demir Çağ çanak-çömleği boya ve kazıma bezeklerle süslenerek zahmetli bir yüzey işleminden geçirilmiştir. Orta Demir Çağ’ında ise çömlekçi çarkının ortaya çıkması ile birlikte geometrik bezemeli ve koyu mat boyalı eserler çoğunluktadır. Geç Demir Çağ’da ise çok renkli parlak süslemeler görülmeye başlamıştır (Koç, 2014: 55 vd).

Frig çanak çömlek kültüründe çok farklı seramik örnekler karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce bu krallık Tabal, Muşki ve Frig gibi, farklı etnik ögelerin oluşturduğu bir topluluktur. Bu topluluğun seramiğine, yalnızca bir etnik gurubun adını vererek “Frig seramiği” denilmesinin yanlış olduğu görülmüş ve bunların tümüne şimdilik, “Orta Anadolu Demir Çağı Seramiği” adı verilmiştir. Bu seramik türü de Demir Çağ’da bu bölgenin hâkim çanak çömlek türüdür (Pekyaman, 2008: 21).

Doğuda Kızılırmak kavsine içindeki Alişar, Boğazköy, Maşathöyük ve Pazarlı, güneydoğuda ise Kültepe ve Güllüdağ gibi kentlerde, devetüyü renkli zemin üzerine, mat siyah ya da kırmızı üzerine siyah ve kahverengi boyalı, Alişar IV olarak adlandırılan seramik görülür. Bunların bazıları tümüyle saf geometrik motiflerle bezendiği gibi, büyük çoğunluğu da silüet tekniğinde yapılmış stilize geyik motifleriyle süslenmiştir (Yıldız, 2010: 9). Çanak çömlekler üzerine işlenen motifler genellikle Frig dininden alınan örneklerdir.

Bilindiği gibi Friglerin dini çok tanrıdır. Arkeolojik araştırmaların ortaya çıkardığı kabartma, heykeller ve çanak çömlekler üzerindeki motifler ile diğer materyallerden anlaşıldığı kadarıyla Friglerin tanrıları ölümsüzdür. Bunun yanı sıra tanrıların yemek ve içmek dışında insana özgü başka davranışları bulunmaktadır. Tanrılarda insanlar gibi âşık olabiliyor, insanlara iyilik ve kötülük yapabiliyorlardı (Kaya, 2013: 287). Frig dinini en iyi anlatan kült Ana Tanrıça kultüdür. Friglerde Ana Tanrıça Matar olarak adlandırılmaktadır (Pekyaman, 2008: 9; Yıldız, 2010: 7). Anadolu’nun yerli inancı olan bu kült aslında Anadolu’da binlerce yıldır devam etmekteydi ve Friglerden sonrada başka toplumlara ulaşarak farklı isimlerle anılmaya devam

etti. Frigler tanrıları için tapınaklar inşa etmişlerdi. Frigler bu tapınaklarda tanrılarına kurbanlar sunuyor ve ayinler yapıyorlardı. Ayrıca bu tapınaklardan Attis adı verilen başrahipler sorumluydu. (Kaya, 2013: 291).

Sonuç olarak Demir Çağı'nda Frig yerleşim sahası içerisinde bulunan Kapadokya'da çok sayıda Frig yerleşmelerine ve Frig buluntularına rastlanmıştır.

Kapadokya bölgesi içerisinde yer alan Kırşehir, Kırıkkale ve Nevşehir illerinde toplam olarak doksan altı tane yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinde Demir Çağı'na ait gri renkli çanak-çömlek parçalarına, seramik parçalarına ve taş objelere rastlanmıştır.

Frig Krallığının hâkimiyetinden sonra Kapadokya'da Pers hâkimiyeti görülmüştür. Pers Krallığı döneminde Orta Kızılırmak Havzası sınırları içerisinde bulunan Kırşehir, Kapadokya'nın batı kesiminde yer almıştır. Bu döneme ait olan bulgular gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilmiştir.

Perslerin Anadolu hâkimiyeti İskender'in İssos ve Gavgamela savaşları ile hem Anadolu hem de İran hâkimiyeti son bulmuştur (Ünsal, 2012: 109 vd).

6. Pers Hâkimiyeti ve Kapadokya

Pers İmparatorluğu MÖ. 1300 yıllarına doğru Kafkaslar yoluyla Kuzeybatı İran'a girmişlerdir. Hint-Avrupa kökenli olduğu bilinen Perslerin ana yerleşim yeri İran'ın güneybatısında bulunan ve Parsa adı verilen bölgedir (Sevin, 1982: 268). Pers İmparatorluğunun kurulduğu tarihlerde Önasya, Med, Lidya, Babil ve Kilikya Devletleri arasında bölünmüş durumda idi. Doğu Akdeniz Mısır'ın 26 sülalesinin yönetiminde, Ege ise küçük küçük kent devletlerine bölünmüş ve Yunanistan'ın çekişme alanı altına girmiştir (Arslan, 2010: 8 vd).

Günümüzdeki İran sınırları içerisine yerleşen Perslerin ilk imparatorları hakkında pek bilgi bulunmamıştır (Sevin, 1982: 310; Tekin 2008: 90). Ancak Persler kısa sürede Önasya'nın en önemli gücü haline gelmişlerdir. Persleri bu kadar güce ulaştıran ve Med İmparatorluğu'na son veren Kyros'un, Pers İmparatorluğu'nun kurucusu olduğu kabul edilmektedir (Ünsal, 2012: 107; Taşkın, 1992: 44).

Persler bir süre sonra genişleme siyaseti izlemişlerdir. Ege ve Akdeniz'e doğru ilerlemek istemişler ve bu yönde ilerlerken Batı Anadolu'da Lidyalılar ile karşılaşmışlardır. Lidya Krallığına karşı Kilikya Krallığı ile barışçıl yollarla ilişki kurmuşlardır. Persler Lidya Krallığı'nın yardım almasını engellemek için Dicle Nehri üzerinden Kapadokya'ya doğru ilerlemişlerdir. Pers ilerlemesine karşın Lidyalılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Sevin, 1982: 311). Persler Lidyalıları yenerek krallığa son vermişlerdir (Tekin, 2008: 90; Ünsal, 2012: 108).

Persler Anadolu'ya yerleştikten sonra Kapadokya bölgesini valiler aracılığıyla yönetmişlerdir. Satraplık adı verilen bu organizasyonlar Kyros tarafından kurulmuştur. Darius bu satraplıkları daha geliştirmiş ve yeni bir düzene sokmuştur (Sevin, 1982: 313 vd).

Orta Kızılırmak Havzası sınırları içerisine giren Daskyleion bu satraplıkların en büyüğü olmuştur (Sevin, 1998: 48). Daskyleion Satraplığının sınırları Anadolu'nun Doğu Karadeniz dışında kalan kuzey kıyıları, Marmara Denizinin doğu ve güney kıyıları ile Orta Anadolu'nun büyük kısmını içerisine alan bir coğrafyaya sahiptir. Perslere vergi veren bu satraplık zamanla üçe ayrılmıştır (Ünsal, 2012: 109; Tekin, 2008: 90).

Perslerin en önemli ekonomik kaynaklarının başında Kral Yolu gelmektedir. Kral Yolu Efes ve Sardes ile başlayıp, Ankara, Kapadokya ve Yukarı Fırat'tan üzerinden Susa'ya kadar ulaşıyordu. Persler Kral Yolu aracılığıyla doğu-batı ticaretinde önemli rol oynamışlardır (Tekin, 2008: 74).

Anadolu'da iki yüz yıl süren Pers hâkimiyeti sırasında Kapadokya³ sınırları içerisinde bulunan Kayseri, Kırşehir ve Nevşehir bu hâkimiyetin önemli parçaları olmuşlardır (Ünsal, 2012: 109). Pers hâkimiyeti M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'da yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır. Bu dönemde Büyük İskender Yunanistan hâkimiyetini tamamladıktan sonra Perslere karşı sefer hazırlıklarına başlamıştır ve Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerini ele geçirmiştir. M.Ö. 333'te Gordion'da diğer birlikler ile birleşerek Ankara'ya gelmiştir. Daha sonra Kapadokya'nın konumuzu oluşturan kısmını ele geçirmiş ve Kilikya'ya yönelmiştir. Büyük İskender İssos ve Gavgamela savaşları ile Pers İmparatorluğu'nun Anadolu ve İran hâkimiyetine son vermiştir (Günaltay, 1987: 248; Tekin, 2008: 120 vd; Arslan, 2010: 34).

Pers İmparatorluğu mutlak bir idare sistemine sahiptir. Ülkeler kralı ya da krallar kralı unvanını taşıyan krallar bütün dünyanın hâkimi sayılmışlardır. Kralların yanında bulunan aristokratlar kayıtsız şartsız krala bağlı olup onun emirlerini yerine getirmek ile görevlidirler. Satraplıklar ise Perslerin idari bölümünü oluşturmuştur. Sivil ve askeri gücün elde toplanması bağımsız bir şekilde hareket etmelerini kolaylaştırmıştır. Devletin her tarafında geçen bir para sistemi ve yol üzerinde düzenli posta teşkilatları kullanmışlardır (Mansel, 2014: 268 vd). Persler tüm ülkeyi baştanbaşa kat eden bu yol şebekesi üzerine sayıları 111'e ulaşan posta teşkilatını faal olarak çalıştırmışlardır (Mansel, 2014: 557 vd).

Bunların yanında Pers İmparatorluğu'nun batıdaki gücü kuvvetli bir orduya dayanıyordu. Bu ordu gücünü merkezi güçlerden ve satraplık

³ Hatta Kapadokya adını bu bölgeye verenlerin Persler olduğu bilinmektedir. Birçok bilim adamına göre Kapadokya ismi Katpatuka isminden gelmektedir.

ordularından alıyordu (Sevin, 1982: 274). Orduda, ok, yay ve mızrak taşıyan Pers piyadeleri ile bunların yanı sıra kale ve askeri üstlerdeki garnizonlar, bir harp çıktığında bir bayrak altında toplanan kuvvetler, satraplar, prensler ve beyler tarafından meydana getirilen birlikler vardı (Mansel, 2014: 272 vd).

Pers dinine gelince, dinin temeli Zerdüştlüktü (Aslanbey, 2014: 68 vd). Herkesi yalana karşı mücadeleye çağıran bu inanç sistemine göre insanlar yaptıkları iyilik ve kötülükten sorumlu tutuyordu. Ayrıca bu dine göre insanlar öldükten sonra tekrar dirileceklerine inanıyorlardı (Sevin, 1982: 276).

Ayrıca tarıma ve zirai faaliyetlere önem veren Persler, maden ve buna bağlı olan madencilikle de ilgilinmişler ve bu durum imparatorluğun ekonomik kaynakları arasında önemli bir gelir kaynağı olmuştur (Aslanbey, 2014: 59 vd).

Persler Ön Asya'da çivi yazısını kullanan son kavimdir. Pers çivi yazısı Babil, Asur ve Elam yazılarından alınmış ve 41 hece işaretinden oluşup çivi yazısına göre daha sade bir özellik göstermiştir (Sevin, 1982: 277; Aslanbey, 2014: 36).

Son olarak Pers sanatı kralların kendileri için yaptırdığı kral yapılarında bütün ihtişamını göstermiştir. Büyük Pers İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra saray sanatı iyice gelişmeye başlamış ve hem doğunun yani, Mısır, Asur ve Anadolu'nun hem batının yani Yunan sanatının etkisi altına girmiştir. Sanatsal yapılar arasında saraylar ve görkemli kaya anıtları dikkat çekmektedir (Mansel, 2014: 274 vd; Aslanbey, 2014: 75).

Sonuç

Demir Çağ olarak adlandırılan dönem Deniz Kavimlerinin göçü ile başlayıp Hellenistlik Çağ arasında geçen dönem olarak bilinmektedir. Bu çağda Kapadokya yoğun bir şekilde yerleşim görmüştür. Demir Çağı'nın erken evrelerinde Deniz Kavimlerinin göçü sonucunda Anadolu'nun siyasi yapısı değişmiştir.

Hititler yıkıldıktan sonra Anadolu'nun genelinde yaklaşık 400 yıl sürecek bir karanlık çağ yaşanmıştır ve çeşitli şehir devletleri kurulmuştur. Bu şehir devletlerinden biri Tabal Krallığı'dır. Asur ve Urartu Krallıklarının mücadelesinden etkilenen bu krallıktan sonra bu bölge, Frig yerleşmelerine ev sahipliği yapmıştır. Kapadokya'nın bu dönemdeki son sakinleri ise Perslerdir.

Kaynakça

Akçay, A. (2014). Tabal Ülkesinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX (1), 34-58.

Akurğal, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yay.

____ (2014). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Phoenix Yay.

- Aktüre, S. (2003). *Tarih İçerisinde Anadolu Kentleri II Pazar Ekonomisine Geçiş Sürecinde Anadolu'da Demir Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Arslan, Y. (2010). *Perslerin Yönetim Politikası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aslanbey, S. (2014). *Pers İmparatorluğunda Kültürel Hayat*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bahar, H. (2013). *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yay.
- Bingöl, G. (2010). *Demir Çağı'nda Anadolu'da Fırtına Tanrısı İnancı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Diakov, V.- Kovalev, S. (1987). *İlkçağ Tarihi I*, (Çev: Özdemir İnce). Ankara: V Yay.
- Duymuş, H. H. (2011). Assur Kaynaklarına Göre Demirçağı'nda Tabal Krallığı, *ODU Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2, 34-46.
- Eroğlu, E. (2014). Ege Göçleri ve MÖ. I. Binde Anadolu, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 43-55.
- Günaltay, M. Ş. (1987). *İran Tarihi I*. Ankara: TTK Yay.
- Kaya, M. A. (2013). *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları II*. İzmir: İlya Yay.
- Kaya, T. (2007). *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kınal, F. (1991). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Kocaarslan, N. (1946), *Frigya Tarihi*. Konya: Şahin Kitabevi
- Koç, N. (2014). *Kızılırmak Kavsi İçerisindeki Frig Dönemi Çanak-Çömlek Desenlerinin Grafik Tasarımı Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mansel, A. M. (2014). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Memiş, E. (2015). *Eskiçağ Türkiye Tarihi, (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Bursa: Ekin Yay.
- Önen, I. T. (2006). *Salat Tepe Buluntuları Işığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Erken Demir Çağ Kültürel Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Pekyaman, H. (2008). Frig Uygarlığı Seramik Sanatı ve Kişisel Yorumlar. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Sevin, V. (1982). Anadolu'da Pers Egemenliği, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*. İstanbul: 268-277.
- _____ (1998). Tarihsel Coğrafya: Güzel Atlar Ülkesi, *Kapadokya*. (Ed. M. Sözen), 44-61, İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yay.
- _____ (1997). *Başlangıçtan Persler'e Kadar Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yay.
- _____ (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yay.
- _____ (2007). *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK Yay.
- Sivas. T. T. (2007a). Frigler ve Frig Uygarlığı, *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, (Editörler: H. Sivas-T. T. Sivas), 9-14, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Sivas. T. H. (2007b). İç Anadolu. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, 6-a. Demir. İstanbul: Ege Yay.
- Taşkın, E. (1992). *Eski Anadolu Tarihinde Persler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yay.
- Ünsal, V. (2012). *Eskiçağda Kırşehir ve Çevresi*. Kırşehir: Kırşehir Bel. Yay.
- Yıldırım, Ş. (2006). *Eskiçağda Anadolu'nun Savaş Kapıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yıldız, B. (2010). *Frig Dönemi Mühür ve Mühür Baskıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Yiğit, T. (2000). Tabal. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40, (3-4), 179-189.